

Românii din Canada între limbi și culturi

Rodica ALBU

1. Cadrul cercetării

Așa cum, odată, interesul față de dialecte se manifesta în paralel cu studiul culturii folclorice locale, astăzi, în studiile lingvistice, ca în multe alte domenii, „marginea” – fie ea geografică, politică sau socială – devine tot mai mult centru de interes (v. și Albu 2005: 40). În cele ce urmează, centrul nostru de interes va fi o zonă îndepărtată geografic a diasporei românești, cea din Canada, pe care am avut șansa de a o descoperi prin acei reprezentanți ai săi din provinciile Quebec și Ontario ce au făcut subiectul unui set de interviuri realizate pe principiile „istoriei orale” în anii 2007 și 2008. Ceea ce am început ca un demers individual a fost integrat într-un proiect al Asociației Central Europene pentru Studii Canadiene (CEACS), proiect intitulat *Central Europe meets Canada. The CEASC Diaspora Project* și alcătuit din două secțiuni, una literară și cealaltă de istorie orală. La realizarea acestuia participă cercetători din Bulgaria, Cehia, Croația, România, Serbia, Slovacia, Slovenia și Ungaria.

Prima secțiune este axată pe identificarea, culegerea și evaluarea textelor literare ale scriitorilor plecați din cele opt state membre ale CEACS participante la proiect. A doua, pe care o coordonez, vizează: (1) crearea unei colecții de interviuri înregistrate în format digital realizate cu imigranții din Canada ce provin din fostele țări comuniste ale Europei Centrale; (2) transcrierea și utilizarea acestei colecții ca sursă de date empirice pentru studii ulterioare; (3) schițarea, în timp, a unei tipologii documentate a emigrației/ imigrației specifice spațiului geopolitic analizat.

Istoria orală poate fi definită drept înregistrarea, stocarea și interpretarea informațiilor bazate pe experiențele și opiniile personale ale celor intervievați cu scopul de a surprinde și conserva perspective, judecăți și amintiri individuale (v., de exemplu, Moyer 1993/1999; Logfren 2006) care pot contribui la întregirea adevărului istoric. Folosirea metodologiei istoriei orale presupune înregistrarea, transcrierea și editarea interviurilor; analizarea și, pe cât posibil, verificarea datelor; plasarea informațiilor în contextul istoric; și crearea unui corpus accesibil, care să permită cercetări ulterioare. Documentele și cărțile de istorie se concentrează de regulă asupra oamenilor de seamă și evenimentelor de răsunet și tind să negligeze investigarea oamenilor simpli și a evenimentelor de zi cu zi. Nu se ocupă nici de categorii marginalizate, cum ar fi unele grupuri etnice, persoanele cu handicap sau cei fără ocupație. Istoria orală vine să umple golurile și să găsească spațiu pentru vocile altminteri tăcute ale istoriei.

În ce ne privește, ne preocupă explorarea felurilor în care schimbarea mediului lingvistic și cultural a dus la remodelarea personalităților celor intervievați

și a afectat viziunea imigranților despre ei înșiși și despre familiile lor. De asemenea, ne interesează măsura și modul în care limba folosită de grupuri de vârstă ori profesionale diferite este marcată de dislocările adeseori multiple ale celor intervievați și de realitățile noului mediu socio-cultural. Nu în ultimul rând, încercăm să descoperim autodefinirea subiectivă de către cei intervievați în raport cu țara și cultura de origine și cu cea de adopție.

Două sunt tipurile principale de interviuri: (a) interviuri ce vizează istoria vieții – în cazul nostru a vieții unui cetățean canadian de origine română (prima generație); (b) interviuri ce se axează pe un subiect/ eveniment, de exemplu al doilea război mondial sau, în cazul nostru, părăsirea țării natale. Noi am optat pentru un format „de mijloc”, cei intervievați fiind încurajați să-și spună povestea vieții, dar, în același timp, să insiste pe cauzele plecării („de ce?”), pe procesul de emigrare-imigrare și adaptare („cum?”), pe secvențe semnificative ale experienței canadiene, pe impresii, atitudini și opinii privind modul actual în care se raportează la cele două culturi care le structurează identitatea, cea a țării de origine și cea canadiană. În același timp, am lăsat celor intervievați libertatea de a alege limba de comunicare și de a se exprima fără autocenzură, fie aceasta de natură lingvistică sau ideatică.

O asemenea colecție poate constitui baza pentru abordări din perspective diverse, între care, desigur, studii de istorie socială (*Alltagsgeschichte*), mai ales pentru nivelul 3, cel cultural¹; studii de dinamică demografică; studii sociolingvistice și de antropologie socio-culturală; studii de onomastică (antroponimie și toponimie). În cadrul proiectului CEACS, în curs de desfășurare, se pot creiona deja unele aspecte comune, dar și deosebiri între istoriile emigrărilor-imigrărilor dinspre fostele țări comuniste ale Europei Centrale și de Est spre Canada. Se remarcă, de pildă, în eșantionul slovac (1) afirmarea conștiinței originii *cehoslovace* mai curând decât slovace a imigranților timpurii (dinainte de 1993 și cu atât mai mult înainte de 1989); (2) speranța adusă de „Primăvara de la Praga” și deziluzia care a urmat – cauzată de invazia sovietică în august 1968 – și care a dus la numeroase încercări de a emigra, încercări reușite în cazul celor intervievați; (3) „Revoluția de Catifea” și „Divorțul de Catifea”, urmate de emigrația și fenomenul „brain drain” (exodul de inteligență) din ultimii ani. Spre deosebire de România și Slovacia, în Serbia – ca parte din fosta Republică Socialistă Federativă Iugoslavia – a existat „emigrație din motive economice” și în perioada comunistă, după promulgarea noii politici iugoslave de după 1965. Pe de altă parte, istoria recentă a fostei Federații Iugoslave include acea perioadă tragică a războaielor civile din anii '90, în timpul și în urma căreia emigrația a fost nu numai din „motive economice”, ci și, pur și simplu, pentru a supraviețui. Să remarcăm și faptul că mai mulți sârbi canadieni intervievați au ales să se exprime în limba engleză, în timp ce, între românii canadieni intervievați de mine, toți au ales limba română cu excepția unei tinere trilingve care a declarat că cel mai confortabil se simte în engleză.

¹ din cadrul clasificării propuse de Ernest Labrousse, primul nivel fiind cel economic, iar al doilea cel social (v. http://en.wikipedia.org/wiki/Ernest_Labrousse).

2. Românii din Canada. Considerații generale

În ce privește emigrația-imigrația dinspre România spre Canada², între 1880 (1870 după Patterson) și 1920 apare primul val vizibil de imigranți (Quebec 1881, Alberta 1898, Saskatchewan 1902), care se prelungește în deceniul al treilea prin sosirea altor membri și prieteni ai familiilor imigrante. În timpul celui de-al doilea război mondial și, mai ales, după aceea (cu deosebire după 1947 și la începutul anilor '50, dar și în timpul „dezghețului” din anii '60 și '70 și cu prelungire în anii '80) se poate vorbi de un al doilea val semnificativ. După decembrie 1989, când emigrarea a devenit legală, Canada a devenit o destinație accesibilă atât pentru cei deziluzionați de formele pe care le-a luat „tranziția” în România, cât și pentru cei care au părăsit țara din motive economice sau din diverse alte motive personale.

Spre deosebire de Statele Unite, care aplică așa-zisa politică a creuzetului (*melting pot*) în care se amalgamează și se contopesc toate culturile imigranților, iar singura limba acceptată oficial este engleza, statul canadian încurajează menținerea diversității culturale. Recunoaște ca limbi oficiale numai engleza și franceza, fără a îngrădi, însă, libertatea de exprimare în limba maternă, oricare ar fi aceea. Un sistem bine structurat de identități colective fixe (inclusiv pe baze etnice și religioase) permite o mai bună funcționare a controlului social. În viziunea canadiană, controlul se exercită mai ușor asupra identităților de grup fixe decât asupra identităților individuale variabile, care sunt lunecoase, flexibile, deschise spre influențe aleatorii, deci spre schimbare și evoluție în forme imprevizibile. Menținerea mediului cultural familiar în afara orelor de muncă este un factor de susținere psihică a imigrantului de primă generație, acest mediu diluându-se și redefinindu-se în forme tot mai apropiate de universul canadian specific, anglofon sau francofon, la următoarele generații. „Mozaicul” canadian, definit azi mai des drept „multiculturalism”, duce, implacabil, la același „creuzet” (*melting pot*), mai ales începând cu generația a treia, indiferent de etichetele preferate în discursul oficial.

3. Forme și grade de integrare reflectate în vorbire

Cel ce explorează dinamica unei comunități etnice diasporice nu poate separa perspectiva lingvistică de cea socio-antropologică. Gradele de aculturație – separare, marginalizare, integrare, asimilare (cf. Berry 2003) – merg adesea mână în mână cu expresiile lor lingvistice. În cazul comunităților românești din Canada la care am avut acces, așa cum menționam anterior (cf. Albu 2007), cei intervievați formează trei categorii după felul cum își evaluează propria integrare, dar și după cum se manifestă lingvistic și social.

(a) Cei cu dublă integrare, atât prin relații interetnice și transculturale, cât și prin legătura mai strânsă cu un grup de români canadieni, congregație sau organizație cu caracter cultural bazată pe comunitate de limbă și/sau valori, pot spune, asemenea poetei canadiene de origine română Flavia Cosma, “I am 100% Romanian and 100% Canadian” – sunt 100% româncă și 100% canadiancă. Intervievații din această categorie ilustrează o mare varietate de istorii de viață. Cu toții se caracterizează prin stilul elevat și omogenitatea limbii române vorbite, conservate prin folosirea acesteia și dincolo de spațiul căminului. Majoritatea celor

² A se vedea și datele prezentate în Albu 2007 și Albu 2009.

veniți după război și în timpul perioadei comuniste se încadrează în acest tip. În cazul multora din ei, se poate vorbi de cultivarea limbii atât în cadrul familial, cât și în afara acestuia.

(b) Cei pentru care buna integrare socială înseamnă bune relații cu alte ființe umane – relații de vecinătate, relații de serviciu sau relații în cadrul diverselor activități voluntare sau de club – indiferent de apartenența etnică, lingvistică sau religioasă au un comportament relaxat, care se regăsește și în dezinvolvura cu care înserează cuvinte și expresii în engleză sau franceză în cadrul conversației în limba română. Între aceștia sunt și cei care se feresc să cultive legătura cu grupuri și asociații românești. Mulți dintre ei sunt imigranți de dată recentă. În această privință statisticile indică o medie de peste 3.700 de noi rezidenți de origine română în anii '90, în timp ce din 2001 se înregistrează o medie de peste 5.500 pe an (date din *Citizenship and Immigration Canada*). Aparent paradoxal, dar explicabil într-o lume a hibridizării și globalizării, tocmai noii veniți cultivă mai puțin exprimarea monolingvă îngrijită (V. și Albu 2007).

(c) Cei care, de obicei ajunși în Canada pentru a-și ajuta copiii sau alte rude, au fost nevoiți să rămână acolo și nu se regăsesc decât între români pot fi adesea întâlniți ca membri activi ai unor congregații românești. Limba română este principalul mijloc de comunicare atât în mediul familial cât și în afara acestuia. Numeric, aceștia reprezintă o minoritate.

În plan lingvistic, fenomenele de interferență, combinarea sau schimbarea codurilor (*code mixing* și *code switching*) și chiar hibridizarea apar la mai toți cei intervievați, dar cu deosebire la subiecții din categoria (b). Iată câteva exemple extrase din interviuri:

- (1) Băiatul mare [...] a terminat ingineria mecanică și a luat un master în *MBA*, în *Business Administration*.
- (2) Două din ele [fete] au făcut masteratul în *Recherches opérationnelles*, în *Cercetări operaționale*.
- (3) [...] ca să obțină un post de *general practitioner* aicea era foarte dificil (A.L., medic stomatolog).
- (4) Eu am lucrat ca soră medicală, care se cheamă *registered nurse* (A.L.)
- (5) Am început să lucrez ca *ansambleur* (.) tehnician și pe urmă am luptat ca să fiu (.) mi-am arătat experiența și (.) capacitatea și am intrat (.) 6 luni mai târziu am intrat într-un departament de (.) de *research și development* ăăă (.) să fac *design* ăăă (.) proiectare (M.P., inginer).
- (6) Și m-am angajat. Este ceea ce în România se cheamă infirmieră. Aici în Montreal se numea *proposé-beneficier*, deci ești cel care are grijă de pacient, îl speli, faci baie, în engleza este *personal support worker*. Si lucream *on call* (L. P., medic).
- (7) Venind în Canada... E o experiență unică pentru că întâlnești oameni *multicultural*, din diferite culturi.
- (8) Dar poate că sunt prea *bonace*, se zice aici, *bonace*, adică bun, așa, nătăfleț de bun, tolerant, asta este, tolerant... și iertător (G. R., avocat)
- (9) [Mi se spunea] Omul cu cele trei faze – '*l'homme aux trois (0.1) phases (0.1) trois étapes*'. Prima etapă era cea mai ușoară de realizat. Era ceea ce numeam eu '*un status quo amélioré*' (W. P, fizician).
- (10) Cineva de sus a avut grijă să reușească la un interviu la o firmă de *translation*, de traduceri (M.T., profesor de muzică).

(11) Eu eram la nivelul doi, din opt nivele... din opt nivele într-un sistem de învățare a limbii engleze, oferită... plătită de guvernul canadian, într-un sistem de *newcomers* (M.T.)

(12) vioară, pian și chitară clasică și chiar blockflöte, *recorder* cum se zice aicea. [...] Flute-a-bec se spune în franceză, (M.T.).

(13) Mutându-mă într-o casă, m-am mutat într-o casă mai mare și *basementu*, adică subsolul amenajat, gata amenajat, este locul meu de muncă și acolo îmi petrec destul de mult... destul de mult timp, și mă simt canadian pentru faptul că am acest *business* și *businessu* 'ăsta crește, e în continuă creștere (M.T.).

(14) pe urmă a lucrat tot în *retail*, tot în comerț, la jaluzele (M.T.).

Se observă cu ușurință că majoritatea subiecților presupun, ca fapt de la sine înțeles, necunoașterea de către interlocutoarea lor a numelor de instituții, specializări, funcții, obiecte, a calificativelor curente etc. și marchează acest lucru prin explicațiile pe care le adaugă firesc atunci când folosesc un cuvânt sau o sintagmă în engleză sau franceză. Deși folosesc structural aceeași limbă română, interviuatul și cel care interviează sunt angajați într-un proces ad-hoc de „negociere” a universurilor socio-culturale la care se face trimitere în cursul conversației.

Acomodarea la vocabularul specific unor domenii semantice restrânse este o problemă chiar și pentru cei care cunosc bine limba engleză sau franceză. Același profesor de muzică M.T. se confesează:

(15) La o astfel de școală am aplicat și directoarea fiind chinezoaică, a văzut ea că... na, vorbeam engleză cât de cât, a zis așa, țin minte [...] foarte exact cuvintele ei. Zice: „Ei, limba se mai învață, muzica e aceeași pe tot globul. Așa că dă-i înainte”. [...] Ei, acolo am început să am elevi. Două, trei lecții erau atât de stresante pentru mine, pentru că la școală la engleză, învățam eu un anumit vocabular, dar **mi-am dat seama că nu știu vocabularul muzical**. Nu știam cum se spune la ‘o pătrime’ într-o primă fază. ‘*Quarter note*’. Nu-mi dădeam seama... Îmi dădeam seama că trebuie să învăț vocabularul muzical, pentru că lucrurile s-au petrecut foarte repede. Ai interviu, gata: „*Teach!*”

La dificultatea „luării în primire” a vocabularului de specialitate se adaugă dificultățile de corelare a unităților lexicale cu realitățile materiale sau culturale ale noului mediu, dar și de acomodare comportamentală. De acestea ne vom ocupa în cele ce urmează (v. 4 infra), nu înainte, însă, de a adăuga o remarcă privind trilingvismul copiilor din familiile româno-canadiene, cu deosebire a celor din Quebec, care vorbesc acasă românește, urmează o parte din școală în franceză și o alta – eventual facultatea – în engleză sau invers.

4. Competență lingvistică, (in)competență culturală

Drumul de la competența (sau incompetența) lingvistică inițială la manifestarea în manieră firească a unor abilități inter- și transculturale trece prin diferite niveluri de conștientizare, cunoaștere și performanță de-a lungul continuumului competenței culturale. Într-un mediu multicultural ca cel din marile aglomerări urbane canadiene în care ne-am desfășurat cercetarea – Toronto, Ottawa și Montreal – competența culturală înseamnă capacitatea de a interacționa cu reprezentanți ai unor culturi diferite, ceea ce include o conștiință a propriului univers cultural, o

anumită atitudine față de diferențele culturale, o cunoaștere a diverselor concepții despre lume și practici culturale și, în fine, abilitatea de a stabili un raport de comunicare autentică și eficientă cu celălalt.

La început simpla necunoaștere a limbii locului poate constitui un handicap major:

(16) Soțul meu m-a trimis să iau bere (.) la bere scria pe o ușă *in* (.) adică [...] să intri (.) erau uși de sticlă (.) și pe alta scria *out* (0.5) iar eu căutam ((râsete)) să intru pe ușa pe care scria *out* și cel dinăuntru era disperat îmi făcea semne că >nu nu nu< să intru pe ușa cu *in* desigur. Și nu înțelegeam ce vrea de la mine și de ce ușa nu se deschide ((râsete)) (A.O., asistent social, f., 35 de ani).

Alteori, însă, competența lingvistică nu este suficientă atunci când nu este însoțită de o cunoaștere a noii lumi în care abia a pășit imigrantul:

(17) I.A. Mie mi se părea că știu franțuzește și în prima seară nu reușeam să îmi cumpăr lapte (râde). Nu reușeam să îl conving pe vânzător că eu caut ceva care are culoarea albă și se bea și este dat de o vacă. El se aștepta să îi spun o marcă de lapte și eu îi ceream *lapte*, ori el *lapte* nu avea în repertoriul de (.) de (.) articolelor de vânzare. R.A. : *Problema nu-i lingvistică, ci culturală.*
I.A. : [Da,] problema este culturală. Sunt multe lucruri care probabil nu pot fi spuse, (.) nu pot fi scrise. Le constăți -- în măsuri diferite la unii și la alții, dar nu (.) nu poate cineva să le scrie ordonat pe hârtie.

Unii dintre interlocutorii mei au simțit nevoia să reflecteze asupra necesității adecvării lingvistice la contextul situațional, dar și asupra toleranței care se manifestă față de noii veniți:

(18) La început fiecare lucru îl traduci din română, cum gândești în română, îl traduci în engleză, nu ieșea uneori exact ce vroiai (râde). Răspundeam la telefon cu expresii neadecvate, uneori eram în stare să fac gafe și mai mari pe la școală, la serviciu, dar lumea e înțelegătoare în general și nu m-am simțit în inferioritate sau în defensivă vreodată de moment ce mi-am asumat postura de non-expert la început în limbă și mă așteptam să fac gafele astea (A.A., doctor în chimie, m., 40 de ani).

(19) Trebuie să depui un efort conștient să înveți și dacă cumva te lași, cum am făcut eu, pe seama învățatului din conversație sau din expunerea pe care o ai de fiecare zi nu este suficient. Și din cauza aceasta simt că nu am, în general, un bagaj puternic lingvistic – nu este suficient de satisfăcător pentru: confortul meu intelectual (C.I., economist, f., 30 de ani).

Necunoașterea realităților locului poate duce la confuzii hilare:

(20) Subway este un fastfood unde se vând sandwich-uri și le-am văzut în mai multe locuri marca Subway, știind că *Subway* înseamnă metrou m-am gândit la un moment dat că în Ottawa s-ar putea să fie metrou și zic, uite, l-am văzut în mai multe locuri. După aceea m-am lămurit că de fapt nu era metrou, ci era doar acest fastfood în care Subway este acel sandwich lung cu pâine lungă, mai lungă, și care are forma, să

spunem, a unui vagon de metrou³, nu? Deci, asta este ceva hazliu (R.T., terminolog, f, 50s).

Dialogul telefonic este o probă de foc, iar explicația o dă chiar interlocutorul meu:

(21) M.T. [...] Vorbitul la telefon e o...o problemă, pentru noul venit. Pentru că la televizor, sau cu persoana de față mai vezi mișcările gurii, mai...te mai orientezi. E un tot care contribuie la înțelegerea interlocutorului sau a mesajului. Ei, la telefon e exclusiv auditiv. Și la telefon frecvențele nu sunt complete, sigur. Spectrul sonor e incomplet, e ceva mai bazic. Și, după mine, proba de foc e să fii în stare să vorbești la telefon.

R.A.: Și dumneavoastră cam după cât timp ați început s-o treceți?

M.T.: Și...prima dată când am vorbit, asta poate, da, e un eveniment important în viața de canadian. A fost după câteva luni, când eram încă student la școală. A trebuit să anunț că fata mea cea mică nu vine astăzi la școală, e bolnavă. Așa, asta a fost, poate fi considerat un eveniment.

5. Sine divizat, sine integrat. Român sau/și Canadian?

Rugați să se eticheteze pe ei înșiși folosind termenii *român și canadian*, subiecții chestionați au produs o varietate de răspunsuri, care, simplificând, se pot încadra într-unul din următoarele cazuri. În timp ce unii imigranți și-au tăiat cu hotărâre cordonul ombilical ce îi lega de patria mamă (așa cum ne-o declară de exemplu, M. S., inginer, care a părăsit țara în urma bătăii care i s-a administrat de către „mineri” în Piața Universității), iar alții se simt, asemenea Flaviei Cosma, sută la sută români și sută la sută canadieni, pentru unii, sinele lor profund e suspendat între două lumi și între două identități, dar nu se regăsește „nici aici, nici acolo”. De fapt, dincolo de această triadă simplificatoare, lucrurile sunt mai nuanțate, închizând în două-trei cuvinte povestea unei vieți.

(22) „Eu m-aș defini, fără îndoială, **canadian de origine română**” (s.n.)

declară Dorin Uritescu, lingvist care a plecat din Timișoara la Paris și apoi în Canada și care se bucură astăzi de o largă apreciere și datorită modului în care valoarea sa profesională a fost recunoscută și stimulată de mediul academic canadian. În schimb, o fiziciană plecată din mediul universitar românesc, unde deținea un post de conferențiar, pentru a-și duce copilul cât mai departe de zona atinsă de efectele exploziei de la Cernobîl, ne spune:

(23) Cred că totuși **mă simt mai mult româncă decât canadiancă**, e (.) sunt undeva la mijloc suspendată, nu-s nici una nici alta, dar sunt mai mult ceea ce am fost majoritatea vieții, deci 43 de ani am fost româncă sută la sută și de asta îmi amintesc cel mai mult. – Simt atașament față de o țară care m-a primit și care mi-a (.) care nu mi-a pus nici un fel de obstacol în (.) în dezvoltare și împlinire, dar care era totuși diferită de ceea ce credeam că poate fi (I.A., fizician, f., 58 de ani) (S.n.).

³.Explicația nu este tocmai corectă. *Subway* este o firmă ce deține o rețea de localuri de fast food cu același nume și care comercializează în primul rând un sandwich alungit, cu formă de „submarin”.

A.O., asistent social, aflată încă la studii, se definește spunând că e româncă și că a imigrat:

(24) Uneori aici imediat ce îți aud accentul te întrebă de unde ești, sau ce faci și care-i națiunea, de unde vii și atuncea uneori spun pur și simplu că vin din Ottawa, aici stau și oamenii de obicei sunt foarte curioși și da, dar totuși, unde te-ai născut, și atunci le spun că m-am născut în România. Dar asta-i mai mult așa, ca o glumă, într-un fel, dar cred că dacă cineva mă întrebă de obicei spun că **sunt româncă** și că am imigrat, sunt imigrant, nu spun, nu cred că am spus până acuma vreodată, că sunt canadian – **sunt imigrant** (S.n.).

Doctorul Ion Țăranu, ajuns în Canada în 1951, după studii în Germania și Franța, se numără între aceia în al căror suflet și cuget au încăput deopotrivă cele două identități, cea română și cea canadiană (francofonă), pe care le-a onorat în mod egal, ca membru fondator și ca președinte al Asociației Românilor din Canada (ARC), iar mai târziu al Federației Asociațiilor Românești din Canada, dar și ca reprezentant al grupurilor etnice din Quebec implicat în elaborarea politicii multiculturale din această provincie:

(25) [...] am fost, am trăit și-am să mor ca român. Deci asta e indiscutabil, asta e legea naturii mele, nu, a vieții mele. Dar m-aș califica: **canadian de descendență română**, adică de origine română. Pentru că am fost un adept de la început, adept susținător, ba chiar am participat la elaborarea politicii, filosofiei, politicii multiculturale canadiene, ca serviciu, ca mijloc de integrare în societatea de primire (Dr. Ion Țăranu; s.n.).

Profesorul de muzică M.T. face o interesantă disociere dintre „românul din România” și „românul din diaspora”:

(26) Cine a venit aicea a trebuit să-și asume stresul ăla, cu care-ncepi [...]. Dar pui mâna, ești serios, lucrezi, treaba merge. Deci noi n-am avea nemulțumirile românului din România. Și [...] imaginea asta a românului din România m-a ajutat să cristalizez ideea de român din diaspora, românul diasporean. Deci noi am venit aicea, am început de la zero. Am venit aicea, am progresat, ne bucurăm de... de țara asta foarte primitoare. Oamenii sunt foarte primitori în general. Ne bucurăm de niște structuri foarte bine puse la punct, de un sistem bancar funcțional, da. Plătim și-aicea, plătim dobânzi, sigur. Fiecare are împrumuturi, dar împrumuturile astea se dau și orice om se poate descurca. Deci **românul de diaspora**, asta mă simt, așa mă simt (S.n.).

Imigranții sunt conștienți de faptul că asimilarea vine cu generațiile următoare:

(26) Noi, aicea, românii din diaspora, ținem să ne păstrăm limba, identitatea. **Copiii noștri scapă foarte repede din... menținerea identității românești**. Ei vorbesc cursiv engleză, ei vorbesc engleză în loc de română, foarte des vorbesc chiar și-n casă (M.T.; s.n.).

Cât despre cei din prima generație, să remarcăm că autodefinirea lor drept canadieni e cu atât mai fermă cu cât reușita lor în plan socio-profesional e mai evidentă. Cei care au înțeles cum funcționează „sistemul”, care i s-au conformat și i-au verificat astfel eficiența, sunt tentați să descopere noi și noi motive pentru a se considera canadieni. Micile satisfacții zilnice, comportamentul civilizată al concetățenilor, claritatea „regulilor jocului” și bunele rezultate obținute atunci când aceste reguli sunt înțelese, respectate și aplicate sunt tot atâtea motive pentru M.T. de a se simți și canadian:

(27) M.T.: Da, mă simt și canadian totodată. În bună parte. Integrând, adică bucurându-mă aici de ... de o anumită viață, la un anumit nivel, sigur a trebuit să mă și integrez. Și... și integrarea își are... își are regulile ei și cerințele ei. De exemplu mă simt foarte canadian când conduc mașina. Când conduc mașina oamenii sunt cooperanți în... în trafic, sunt foarte drăguți. Se mulțumește dacă înțelegi pe unul că are o dificultate, sau... așa, printr-o ridicare de mână. Mă simt canadian, mă simt canadian și în multe altele... [...] Mă simt canadian că locuiesc într-o casă, că îmi tund iarba, scot gunoaiile la ore... la, la zile fixe, așa, respect regulile locului. Mă simt canadian că fac planuri de viitor. Aicea poți să-ți faci planuri de viitor, poți să-ți proiectezi anumite lucruri pe 5-10 – și în mod realist – 5, 10, 20 de ani. Asta-i foarte canadienește, să... să prevezi, așa. Mă simt canadian pentru că am un *small business*. Activitatea mea de profesor de muzică este... oricum este un *business*, este de la început, de la bun început un *business*. Adică nu mai ești domnul profesor care intră cu catalogul la subraț și pune note și... așa, ești prestator de servicii, ești prestator de servicii, asta să fie clar. Ei, și ca prestator de servicii, serviciile mele pe care le ofer eu s-au extins *volens nolens*. Pe lângă activitatea de profesor, activitate didactică cu elevii la clasă, mai vând și câte un manual, câte-o partitură, mai vând și câte-un instrument... Deci e o activitate comercială. Mutându-mă într-o casă, m-am mutat într-o casă mai mare și *basementu*’, adică subsolul amenajat, gata amenajat, este locul meu de muncă [...].

Dacă C.P, chimistă în România, dar în prezent studentă la secția de asistente medicale, se apropie în reacție de A.O. (24), declarând:

(28) Sunt româncă din România care am venit în Canada că nu am avut de întors[,]

pe soțul ei, inginerul M.P., promovarea într-o funcție guvernamentală îl face să-și reconsidere modul de autoidentificare:

(29) M.P.: Cred că la ora actuală, **de când am început slujba asta nouă**, ar trebui să mă etichetez ca (.) **canadian de origine română** (S.n.).

R.A.: Aaaa (.) *Aveți o slujbă nouă?*

M.P.: Lucrez pentru Cana (.) guvernul canadian.

R.A.: *Aha. Deci canadian de origine română, da?*

M.P.: Da.

Mai mult, în continuarea dialogului apare în mod clar ideea că „acasă” înseamnă pentru el acum Canada fără niciun alt calificativ:

(30) R.A.: *Ce altceva vă face să vă simțiți (.) canadian?*

MP: Faptul că (.) atunci când mă duc în România vreau să mă întorc aici acasă, după o perioadă de vreme, adică. [...] Întotdeauna este o perioadă, e (.) este o (.) o problemă. Toți emigranții o avem, probabil. **Când suntem aici spunem că mergem acasă în România, dar când suntem în România spunem că mergem acasă. [...]** Acolo stăm o perioadă (.) ne vedem prietenii, locurile în care am copilărit și în care am trăit atâta vreme (.) dar (.) **aici este acasă** (S.n.).

Nevoia de a recrea în Canada spațiul românesc purtat în adâncul sufletului se materializează fizic în elemente de decor românești din locuințe, în spațiile de cult care adună congregații românești, cu deosebire ortodoxe, dar și în „câmpurile românești” – locuri de vacanță, de conferințe, de spectacole, de taifas, dintre care am avut șansa să le vizitez pe cel de la Hamilton, aflat sub patronajul Asociației Culturale Române din Hamilton și pe cel de la Val David, „Parcul A.R.C.”, aflat sub patronajul Asociației Române din Canada (A.R.C.).

Pe lângă o poiană primitoare pentru camping, „câmpul” de lângă Hamilton (nu departe de Toronto) se întinde pe circa 40 de acri și include Centrul Cultural „Nae Ionescu”, cu o sală de conferințe și bibliotecă, precum și capela cu hramul „Sfânta Maria”, terenuri de sport, piscină și spații de cazare și permite, așa cum se anunță și în pagina web a Asociației Culturale Române, organizarea de activități culturale, sportive și religioase. Nicăpetre a realizat special pentru acest spațiu statui ale unor scriitori români. Anual se organizează „Săptămâna Câmpului Românesc”, devenită recent „Săptămâna Românilor” și având ca scop „strângerea legăturilor între Românii din întreaga lume” (<<http://www.acrhamilton.com/saptamana.html>>).

La circa 80 de kilometri de Montreal, spre nord, în stațiunea Val David (zona turistică Laurentides), am descoperit nu numai un peisaj oarecum asemănător cu Valea Prahovei, ci și o comunitate românească ai cărei membri au ridicat aici 23 de case, iar astăzi se reduce la cinci-șase familii (<http://www.arcanada.org/romana/parcularc.html>). Pe strada numită, prin strădania românilor, Predeal-Trudeau, după ce trecem peste „Podul Românilor” (*le Pont des Roumains*), ajungem la Parcul A.R.C., un „câmp românesc” de vreo 3 ha, creat prin donarea de porțiuni din terenurile lor de către Alexandru Fonta, Vasile Posteuca și Jean (Ion) Țăranu (1969). Dintre cei trei, pe doctorul Țăranu („Nea Jean”) am avut norocul să-l găsim în 2008 încă acolo, gazdă excelentă, povestitor lucid și ghid bucuros să prezinte comorile „câmpului”. După ce trecem de poarta de lemn din Maramureș, încrustată tradițional și numită semnificativ „Poarta Dorului”, pătrundem într-un colț de rai în care la loc de cinste se află un mic muzeu al prezenței românești în Canada. Doctorul Țăranu (decedat în martie 2009), unul dintre fondatori și custodele voluntar al „câmpului”, a desfășurat o activitate susținută de promovare a multiculturalismului într-un Quebec francofon și naționalist, de recunoaștere a elementului românesc în Canada și de încurajare a colaborării dintre cele două țări pe care le-a slujit deopotrivă⁴. Domnia-sa este și autorul unor volume de

⁴ Meritele doctorului Ion Țăranu au fost recunoscute prin ordine și distincții atât de țara de origine (Ordinul Național „Serviciu Credincios” în grad de Comandor, Institutul Cultural Român, 2003), cât și de cea de adopție (Medalia Comemorativă a Reginei Elisabeta a II-a a Angliei, 2002;

memorialistică menite să consemneze prezența românească în Canada, dintre care unul a apărut și în traducere românească la Editura Junimea.

În mod paradoxal, un om ca Ion Țăranu, se declară „canadian de descendență română” (s.n.; v. supra), dar, în același timp, se simte și sută la sută român, declarând la un moment dat: „După 57 de ani de străinătate, tot mai îmi place să spun că încă nu m-am înstrăinat, că am România în inimă și că, oriunde mă duc, o iau cu mine în traistă”. Pe de altă parte, reprezentanții generațiilor mai tinere, marcate de noi tipare identitare într-o lume hibridizată și globalizantă, nu mai vibrează la valorile României de suflet purtate peste mări și țări de exilații de după război, ci, mai curând, la valorile unei lumi bine organizate și suficient de tolerante astfel încât fiecare să-și aleagă formele de expresie, de comunicare și de integrare socială cele mai convenabile pentru sine la un moment dat.

În loc de concluzii

Proiectul C.E.A.C.S. de explorare a diasporei canadiene provenind din spațiul geopolitic al unor țări europene ex-comuniste, între care și România, este conceput ca *opera aperta*, putând fi continuat pe lungi perioade de timp. Cu cât baza de date obținute prin metoda „istoriei orale” va fi mai amplă, cu atât rezultatele obținute pe baza procesării statistice, analizei și interpretării datelor, atât separat cât și comparativ, vor crea un echilibru mai bun între cercetarea calitativă și cea cantitativă și vor duce la o identificare și descriere documentată a anumitor tipare de imigrare specifice cetățenilor canadieni provenind din fostele țări comuniste ale Europei Centrale și de Est.

Imigrarea, din motive politice, economice sau de altă natură, a fost tratată în mod tradițional drept un proces dureros de dezdăcinare care conduce la alienare și, destul de des, la o „identitate fragmentată”. Schimbarea limbii și culturii implică apariția unei traume a dislocării. Realizarea de interviuri cu cei care au trecut prin această traumă ne-a dus spre o colecție de declarații subiective, care, laolaltă, ar putea da o imagine de ansamblu relativ obiectivă privind fenomenul emigrării/imigrării către Canada, iar în felul în care ne-am conceput noi proiectul, permite și o abordare în termeni comparativi-contrastivi deoarece s-au strâns date din comunitățile etnice provenind din cele opt țări participante la proiect.

Se spune despre Canada în ansamblu că este o țară a păturii de mijloc. Diaspora românească, la rândul ei, este în majoritate formată din oameni cu studii postliceale și superioare. Între cei care mai trăiesc dintre imigranții din anii de după 1947 se află o seamă de personalități care, după studii făcute în Europa, au găsit în Canada un teren prielnic de manifestare profesională în vacuum-ul de după război. Posibilitatea unor contacte firești cu țara de origine fiindu-le limitată în perioada regimului comunist, aceștia sunt și cei care au creat forme de manifestare a „României din suflet” în spațiul canadian. După 1989, deținerea de către solicitant a unei sume substanțiale a condiționat migrarea românilor spre Canada, ceea ce a dus din start la selectarea unor persoane cu o anumită stare materială, dar și cu o educație care le permitea să aspire de la „bine” la „mai bine”. În dialogurile pe care

Medalia Confederației Canadiene, 1992; Medalia comemorativă pentru merite deosebite în plan social și cultural a Federației Grupărilor Etnice din Québec, 1981; Ordinul Canadei, 1981).

le-am purtat, îndeosebi cu cei tineri sau care au plecat de tineri din țară după 1989, apare evident un nou mod de a gândi imigrarea (în cazul acestora nemaifiind vorba de exil). Pentru ei, în ciuda greutăților inițiale, imigrarea nu mai este un eveniment atât de dramatic sau traumatic. Pe de o parte, pot reveni oricând în țară, iar pe de alta, se bucură de avantajele unei societăți bine dirijate și stabile, în care de cele mai multe ori se integrează, fie și cu prețul reorientării profesionale și remodelării identitare⁵.

Acceptând schema cvadripartită a gradelor și formelor de aculturație⁶ – separare, marginalizare, integrare, asimilare (Berry 2003) – apreciem că nici unul dintre cei intervievați nu a manifestat semne de separare, adică de atașament la sistemul de valori românesc însoțit de negarea celui din țara de adopție, ori de marginalizare, adică de negare a normelor și valorilor ambelor țări. Cu alte cuvinte, majoritatea imigranților români de primă generație, după ce au depășit șocul inițial de diverse cauze – de exemplu, călătoria la mari distanțe, problemele de limbă, dificultatea găsirii unei slujbe convenabile ori a unor prieteni – au parcurs procesul integrării cu succes, fie în opțiunea pentru biculturalism existențial (subiectul se regăsește, uneori chiar 100%, în ambele culturi), fie în cea pentru un bi- sau chiar multiculturalism funcțional. În ce privește asimilarea, aceasta se produce începând cu a doua sau a treia generație, chiar dacă politica multiculturalismului canadian încurajează teoretic menținerea identității etnice. Desigur, acestea sunt scheme simplificatoare, având în vedere diferențele zonale și idiolectale chiar între vorbitorii aceleiași limbi, concepțiile diferite despre lume chiar în cadrul aceleiași credințe religioase declarate, diferențele ce țin de statutul social, nivelul de educație, profesie/ ocupație, relațiile sociale, de comportament social al fiecărui individ și de distribuția rolurilor pe genuri (feminin vs. masculin) ori de capacitatea psihică individuală de adaptare la noul mediu cultural. Măsura în care un individ se angajează în activitățile unei rețele sociale dense cu un profil etnic specific, așa cum e cazul congregațiilor ortodoxe românești în Canada, va determina și măsura în care acesta va rămâne atașat tiparelor culturale ale țării/ comunității etnice de origine. Importantă rămâne posibilitatea opțiunii individuale:

(31) Canada mie îmi permite, într-un fel, prin faptul că este o societate multiculturală, politic numită, îmi permite să îmi trăiesc valorile mele românești, să accept valorile lor sau să nu le accept și să trăiesc cum îmi place, adică să respir fără să îmi fie frică că respir, ceea ce e o chestie nemaipomenită (L. P., profesoară de limba franceză, Montreal).

⁵ O sursă internet înregistrează prezența a 116 profesori universitari români numai în Quebec („Istoric emigrare în Canada”, <<http://www.rdt.dordetara.ro/index.php?topic=Canada>>).

⁶ Aculturația cuprinde acele fenomene ce rezultă din contactul direct și continuu dintre grupuri de indivizi aparținând unor culturi diferite și care duce la schimbări în structurile culturale inițiale ale unuia din grupuri asau ale ambelor. (“Acculturation comprehends those phenomena which result when groups of individuals having different cultures come into continuous first-hand contact, with subsequent changes in the original culture patterns of either or both groups” - Redfield, Linton and Herskovits 1936, p. 149).

Imigrarea este cu siguranță un eveniment dramatic și traumatic. Schimbarea teritoriului fizic, a limbii și a mediului cultural înseamnă desigur apariția, în măsuri diferite, a traumei dislocării, indiferent de declarațiile celor intervievați. Asemenea afirmații au, inevitabil, o mare doză de relativism, deoarece investigația realizată a fost limitată în spațiu⁷ și în privința numărului de intervievați și nu are încă nivelul dorit de reprezentativitate. Pe de altă parte, adunarea unor asemenea date și încercarea de schițare a unor tipologii pot reprezenta un bun punct de plecare pentru cercetări mai ample. Ceea ce am realizat este o colecție de subiectivități, dar acestea, laolaltă, pot crea o imagine globală cvasi-obiectivă a fenomenului de emigrare/imigrare, care va putea fi analizat și în manieră comparativ-contrastivă avându-se în vedere prezența în proiect a reprezentanților din opt țări participante.

Referințe

- Albu, Rodica, "Expressions of Romanian Identity in Quebec", în *Regards sur le Québec*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 199-213.
- Albu, Rodica, „Comunități românești din Canada”, în *Români majoritari/ Români minoritari: interferențe și coabitări lingvistice, literare și etnologice*, Iași, Academia Română. Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Editura Alfa, 2007, p. 695-705.
- Albu, Rodica, *Using English(es)*, Ediția a treia, revăzută și adăugită, Iași, Demiurg, 2005, 234 p.
- Berry, J. W., "Conceptual approaches to acculturation", în K. M. Chun, P. B. Organista, & G. Marín (ed.), *Acculturation: Advances in theory, measurement and applied research*, Washington, D.C., American Psychological Association, 2003, p. 17-37.
- Lofgren, Stephen J., *U.S. Army Guide to Oral History*, Center of Military History, United States Army, Washington, D.C., 2006.
- Moyer, Judith, *Step-by-Step Guide to Oral History*, 1993/ revised 1999, http://dohistory.org/on_your_own/toolkit/oralHistory.html
- Nemoianu, Alexandru, *Românii de pe continentul nord-american- Pagini de istorie*, <<http://studiioromanoamericane.wordpress.com/4/romanii-de-pe-continentul-nord-american-pagini-de-istorie/>>
- Patterson, G.J. 1999. "Romanians", în P.R. Magocsi (ed.), *Encyclopedia of Canada's Peoples*, Toronto, University of Toronto Press.
- Patterson, James, "Romanians", *Encyclopedia of Canada's People <Multicultural Canada>*, <http://multiculturalcanada.ca/>.
- Redfield R., R. Linton, M.J. Herskovits, "Memorandum for the Study of Acculturation". *American Anthropologist*, Vol. 38, No. 1, 1936, pp. 149-152.
- Câmpul românesc*, <<http://campulromanesc.ca/home.html>>
- Citizenship and immigration Canada*, <www.cic.gc.ca>
- Istoric emigrare în Canada*, Monday, July 20 2009 @ 11:10 PM CEST, <<http://www.rdt.dordetara.ro/article.php/IstoricEmigrareCanada>>
- "Ernest Labrousse", in *Wikipedia. The Free Encyclopedia*, http://en.wikipedia.org/wiki/Ernest_Labrousse

⁷ Toți cei intervievați au domiciliul stabil în provinciile Ontario și Quebec. Cercetarea merită extinsă cel puțin în provinciile Manitoba, Saskatchewan, Alberta (cu celebra zonă Boian-Ispas) și British Columbia (zona Vancouver). V. și *Istoric emigrare în Canada*.

Romanian Canadians between Languages and Cultures

The paper is based on the empirical data extracted from a corpus of interviews with first-generation Canadians of Romanian origin which the author recorded in Canada in 2007 and 2008 with a view to creating a data base of oral histories as a collection of subjective responses that, together, can offer a global quasi/objective picture of the emigration-immigration phenomenon. After a few generalities regarding Romanian communities in Canada, forms and degrees of integration are discussed starting from the way these are reflected in the respondents' speech. The way from the initial stage of one's linguistic and cultural (in)competence to the natural use of inter- and transcultural abilities is one of trial and error, which is illustrated in a few of the respondents' narratives. The issue of divided identity is raised in the final part, which focuses on the interviewees' answers to the question that required a self-definition using the terms Romanian and/or Canadian. The results indicate that, after the initial dislocation trauma, successful integration characterises the overwhelming majority and the manifestations of essential biculturalism or of functional bi- and even multiculturalism prevail.

*Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
IAȘI, ROMÂNIA*